DOI: [10.32702/2307-2156-2020.9.3](https://doi.org/10.32702/2307-2156-2020.9.3)

УДК 351.851:37.014:614.46

О. В. Худоба,

д. держ. упр., доцент кафедри регіонального управління та місцевого самоврядування,
Львівський регіональний інститут державного управління Національної академії
державного управління при Президенті України, м. Львів, Україна
ORCID ID: 0000-0001-6944-2163

Д. Д. Заяць,

к. держ. упр., доцент кафедри регіонального управління та місцевого самоврядування,
Львівський регіональний інститут державного управління Національної академії
державного управління при Президенті України, м. Львів, Україна
ORCID ID: 0000-0003-0945-6971

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ЗАПРОВАДЖЕННЯ КАРАНТИННИХ ЗАХОДІВ

O. Khudoba

Doctor of Sciences in Public Administration, Associate Professor of the Department of Regional Management and Local Self-Government, Lviv Regional Institute for Public Administration of the National Academy for Public Administration under the President of Ukraine, L'viv, Ukraine

D. Zayats

Ph.D in Public Administration, Associate Professor of the Department of Regional Management and Local Self-Governmen, Lviv Regional Institute for Public Administration of the National Academy for Public Administration under the President of Ukraine, L'viv, Ukraine

FEATURES OF THE STATE EDUCATIONAL POLICY IMPLEMENTATION IN THE CONDITIONS OF QUARANTINE MEASURES

В статті проаналізовано процес адаптації освітньої сфери в Україні до нової ситуації, яка виникла внаслідок COVID-19. Розглянуто діяльність органів публічного управління, а також реагування на виклики закладів вищої освіти для стримування поширення цієї хвороби. Висвітлено основні аспекти запровадження електронних форм дистанційної комунікації. Досліджено, з якими проблемами та викликами зіштовхуються як викладачі так і студенти під час дистанційного навчання. Акцентовано на питаннях не лише збереження якості вищої освіти, а також на першочергових заходах збереження здоров'я професорсько-викладацького складу та здобувачів вищої освіти.

Запропоновано напрацювати нові методики і методи викладання, враховувати доступ до цифрових можливостей здобуття вищої освіти, запроваджувати гнучкі освітні траєкторії разом із збереженням фундаментальних цінностей вищої освіти. Акцентовано на важливості взаємодії всім учасникам освітнього процесу з метою виявлення та оцінки ефективних методів та форм навчання в умовах карантину, а також виявлення ще невирішених проблем та пошуку оптимальних шляхів їхнього розв'язання.

The article analyzes the role that institutions should play in the formation and provision of educational services in Ukraine in maintaining the health of students and at the same time maintaining the quality of

higher education at the appropriate level. It is postulated that the need for change in higher education is long overdue, because traditional approaches do not work in the new realities, but the changes could be gradual, if not for the COVID-19 pandemic. The speed of response to the new situation affected the educational sphere extremely quickly and clearly, because educational institutions are among the first to need closure during mass epidemics. The importance of such a factor as academic autonomy in the implementation of quarantine measures is emphasized. The main aspects of the introducing of electronic forms of remote communication are highlighted, in particular the significant role of messengers, video conferencing, cloud storage, etc. There are already some new Ukrainian platforms for distance learning. Quarantine divided the teaching staff into two parts – those who are ready and those who are not ready for innovation. The openness of distance learning has had a positive effect on the responsibility of teachers in preparing lectures, because now their lectures became more public. But there are also negative consequences: the difficulty of monitoring the educational process, demotivation of the teaching community, poor Internet connection, power outages, insufficient power of computers or mobile devices, increased fatigue of educators and students, and so on. There is an urgent need to develop students' flexible (soft) skills, and above all, self-discipline. In addition, studying abroad has become more difficult. However, it is emphasized that although education will not return to the pre-quarantine state, it is not necessary to go to extremes and overestimate only the online (distance) learning format, but instead create an effective blended learning (combination of online and offline formats).

Ключові слова: covid-19; система вищої освіти; заклад вищої освіти; державна політика; органи публічної влади.

Keywords: covid-19; higher education system; institution of higher education; public policy; public authorities.

Постановка проблеми. Світова криза в охороні громадського здоров'я, пов'язана з інфекційним захворюванням COVID-19, потребує спрямування зусиль як міжнародних організацій так і національних органів публічного управління (стейкхолдерів) для стримування поширення цієї хвороби. Основна увага під час здійснення цих заходів має бути спрямована, по-перше, на вибір найефективніших засобів проти поширення епідемії, і, по-друге, на інформаційну складову (якою інформацією ділитися, хто і як це має робити).

Оскільки навчальні заклади є місцями скупчення людей, які тривало контактують упродовж дня між собою, то вони безпосередньо зіштовхнулися з проблемою поширення COVID-19, і, як наслідок, були змушені терміново вносити суттєві зміни в організацію навчального процесу. Безпосередніми учасниками формування, реалізації та забезпечення якості вищої освіти в Україні є уряд та заклади вищої освіти. Споживачами освітніх послуг є студенти усіх форм навчання.

Під час кризи перед усіма згаданими учасниками освітнього процесу постали нові виклики. Уряд країни змушений був швидко реагувати на ситуацію, яка склалася, приймати узгоджені та ефективні рішення для продовження навчання у закладах освіти в умовах карантину в тих чи інших формах. Заклади вищої освіти постали перед необхідністю адаптувати навчальний процес до нових умов. Головним завданням для них стало забезпечення безперервності освітнього процесу, а також збереження здоров'я (як фізичного так і психічного) своїх працівників і студентів. Студенти, окрім вивчення дисциплін, які безпосередньо стосуються їхньої спеціальності, повинні були опановувати нові для них форми дистанційного навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження впливу пандемії COVID-19 на вищу освіту здійснили І.Воротникова, Н.Чайковська, Т.Несторенко, Т.Покуса, В.Бондаренко, В.Кухаренко, О.Грицук, О.Долгальова, М.Єщенко, І.Пучков, О.Остапенко, С.Раков, М.Бровді, І.Когут, Л.Петушкова, А.Уварова. Хоча, варто відзначити, що оскільки пандемічна ситуація постала лише недавно, то кількість публікацій за темою є ще досить обмеженою і потребує подальшого дослідження.

Метою статті є проаналізувати роль учасників формування та реалізації освітніх послуг в Україні щодо дотримання якості вищої освіти та збереження здоров'я студентів в умовах пандемії COVID-19.

Виклад основного матеріалу дослідження. Роль освіти в сучасному українському державотворенні складно переоцінити. У ХХІ ст. стає все більше зрозуміло, що якісна освіта є продуктивним чинником й умовою розвитку суспільства, тому вона повинна набути статусу загальнонаціональної стратегії. Завдяки освітній складовій в індексах людського розвитку та глобальної конкурентоспроможності Україна за цими показниками утримує середні позиції в колі багатьох країн світу (88 позиція серед 189 країн у 2019 році) [18]. На думку вітчизняних вчених потреба змін у системі вищої освіти усвідомлювалася уже віддавна, відколи стало зрозумілим, що традиційні, усталені упродовж ХХ ст., методи викладання застарівають і не відповідають новим економічним, технологічним та соціальним реаліям. Принципові зміни в сучасному соціально-економічному розвитку України вимагають значного підвищення творчого потенціалу та конкурентоздатності випускників.

Можливо, переосмислення ролі закладів вищої освіти в суспільстві загалом та для кожного студента зокрема було би поетапним та розтягнутим у часі, якби не пандемія коронавірусної хвороби (COVID-19).

Про значну роль вищої освіти у суспільстві сучасної України свідчать також дані Державної служби статистики України. Так, кількість закладів вищої освіти станом на 2019-2020 навчальний рік становила 619 одиниць, в яких задіяно 1439,7 тисяч осіб [4], що становить 8,66% зайнятого населення за видами економічної діяльності у 2018 році [3]. У цих закладах вищої освіти станом на 2019-2020 навчальний рік освіти здобували 297,2 тисячі студентів, 25245 аспірантів та 1113 докторантів [4]. Як бачимо, це значний прошарок активного населення України.

Тому, коли виникла загроза поширення COVID-19, уряд та керівництво закладів вищої освіти повинні були приймати рішення про внесення змін до організації навчального процесу. Звичним і зрозумілим є те, що при масових епідеміях одними із перших закриваються навчальні заклади як місця скупчення людей, які тривало контактують упродовж дня між собою [6]. Однак нинішня ситуація вирізняється на загальноісторичному тлі – теперішній карантин став першим таким викликом після Другої світової війни, особливістю якого є масштабне (в глобальному вимірі) закриття вищих навчальних закладів [5].

В Україні державну політику у сфері вищої освіти визначає Верховна Рада України, а реалізують Кабінет Міністрів України та центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки – Міністерство освіти і науки України [13]. Управління у сфері вищої освіти у межах своїх повноважень, окрім Кабінету Міністрів України та Міністерства освіти і науки України, здійснюється: галузевими державними органами, до сфери управління яких належать заклади вищої освіти; органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, до сфери управління яких належать заклади вищої освіти; Національною академією наук України та національними галузевими академіями наук; засновниками закладів вищої освіти; органами громадського самоврядування у сфері вищої освіти і науки; Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти [13].

З метою запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19, з урахуванням рішення Державної комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій від 10 березня 2020 року та відповідно до статті 29 Закону України “Про захист населення від інфекційних хвороб”, Кабінет Міністрів України прийняв Постанову (від 11 березня 2020 року № 211) “Про запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19”, відповідно до якої на усій території України було встановлено карантин з 12 березня 2020 року із заборобою відвідувати заклади освіти її здобувачами. Ця Постанова Кабінету Міністрів України стала підставою для керівника закладу освіти видати наказ про запровадження карантину в закладі.

Аналізуючи дії уряду та профільного міністерства у сфері забезпечення освітнього процесу в навчальних закладах, варто зауважити, що більшість дій було спрямовано щодо організації освітнього процесу в закладах дошкільної, загальної середньої та професійної (професійно-технічної) освіти. Це значною мірою пояснюється тим, що заклади вищої та фахової передвищої освіти мають академічну автономію – самостійність, незалежність і відповідальність закладу вищої освіти у прийнятті рішень стосовно розвитку академічних свобод, організації освітнього процесу, наукових досліджень, внутрішнього управління, економічної та іншої діяльності, самостійного добору і розстановки кадрів у межах, встановлених Законом [13]. Вони самостійно визначають, як організувати освітній процес в умовах карантину та які технології використовувати для дистанційного навчання.

Міністерством освіти і науки України 11 березня 2020 року було підготовлено та скеровано лист (в тому числі і керівникам усіх закладів освіти) з рекомендаціями щодо дотримання карантинних заходів [8]. Міністерство освіти і науки України рекомендувало закладам освіти:

- відмовитись від проведення та участі у масових заходах в приміщеннях та на території закладів освіти, зокрема пробного зовнішнього незалежного оцінювання, олімпіад, змагань, конкурсів, виставок тощо;
- не направляти здобувачів освіти та співробітників закладів до країн з високим ступенем ризику зараження;
- інформувати здобувачів освіти та співробітників закладів щодо того, як запобігти поширенню хвороби та дій у випадку захворювання;
- розробити заходи щодо проведення занять за допомогою дистанційних технологій та щодо відпрацювання занять відповідно до навчальних планів після нормалізації епідемічної ситуації;
- розробити заходи щодо часткового переведення працівників на дистанційну роботу;
- забезпечити профілактичні заходи, які попередять масове розповсюдження гострої респіраторної хвороби, спричиненої коронавірусом, і гострих респіраторних інфекцій;
- виділити у гуртожитках закладів профтеху, фахової передвищої, вищої, післядипломної освіти місця для ізоляції здобувачів освіти з ознаками гострих респіраторних захворювань;
- виконувати рішення тимчасових обласних протиепідемічних комісій;
- обмежити проведення запланованих нарад, перевірок, експертиз до нормалізації епідемічної ситуації.

В листі Міністерства освіти і науки України керівникам закладів професійної, фахової передвищої та вищої освіти від 18 березня 2020 року № 1/9-165 йдеться про неприпустимість примусово виселяти здобувачів освіти з гуртожитків або давати їм рекомендації залишити гуртожитки на період карантину [7]. Керівники закладів зобов’язані були на час карантину забезпечити нормальну роботу гуртожитків, інформувати студентів та персонал про заходи безпеки у зв’язку з поширенням COVID-19, а також забезпечити в гуртожитках місця для ізоляції студентів з симптомами гострих респіраторних захворювань. Водночас пропускний режим в гуртожитках має бути посилено, зокрема обмежено вхід осіб, які в них не проживають. У випадку, якщо спроби виселення все ж відбуватимуться, студенти можуть звертатися до директорату вищої освіти та освіти дорослих Міністерства освіти і науки України.

Як бачимо, на початку запровадження карантину органи державної влади надавали підтримку закладам вищої освіти здебільшого у формі рекомендацій. Організовувати безперервне навчання (обирати оптимальні методи, засоби, форми навчання) повинні були заклади вищої освіти самостійно, відповідно до своїх матеріально-технічних та кадрових ресурсів.

Важливою методичною допомогою закладам вищої освіти стали розроблені Міністерством освіти і науки України методичні рекомендації закладам фахової передвищої та вищої освіти щодо проведення семестрового оцінювання студентів, а також захистів дипломних робіт і складання атестаційних іспитів [9], а також методичні рекомендації щодо організації змішаного навчання у закладах вищої та фахової передвищої освіти [14]. Варто зауважити, що ці методичні рекомендації були сформовані на основі узагальнення та доповнення кращих практик, які заклади освіти вже впровадили під час карантину.

Так, у методичних рекомендаціях зазначено, що дистанційна комунікація учасників освітнього процесу може здійснюватися через засоби комунікації, вбудовані до системи управління навчанням (LMS), електронну пошту, месенджери (Viber, Telegram та інші), відеоконференції (MS Teams, ZOOM, Google Meet, Skype та інші), форуми, чати тощо. Міністерство освіти і науки України рекомендує закладам використовувати єдиний інструмент комунікацій під час проведення оцінювання та атестації студентів та закріпити його у власних нормативних документах. А вченим радам варто внести зміни та доповнення до Положень про організацію освітнього процесу та/або Положень про екзаменаційну комісію та передбачити в цих документах застосування запропонованих заходів для дистанційного проведення оцінювання.

Міністерство освіти і науки України звертає увагу закладів на важливість забезпечення належного контролю, зокрема використання авторизованого доступу до комунікаційних інструментів, фіксацію часу початку та завершення виконання студентом завдання, використання алгоритмів випадкового вибору завдань тощо. У методичних рекомендаціях надано алгоритми проведення поточного та семестрового контролю, а також атестації та її документального супроводу. Міністерство освіти і науки України пропонує закладам проводити захисти кваліфікаційних робіт із використанням відеозв'язку. Паперовий примірник кваліфікаційної роботи з власноручним підписом здобувача може бути надісланий поштою заздалегідь до екзаменаційної комісії, або ж, за умови використання в закладі електронного документообігу, електронний примірник, засвідчений кваліфікованим електронним цифровим підписом. Методичні рекомендації водночас є переліком пропозицій, що не обмежують заклади освіти в межах їхньої академічної автономії у пошуку та реалізації інших слушних рішень із організації дистанційного навчання.

Щодо організації змішаного навчання у закладах вищої та фахової передвищої освіти, то в рекомендаціях Міністерства освіти і науки України подано поради щодо того, як розгорнути змішане навчання, яке нормативне забезпечення та технологічна база для цього потрібні, як підготувати персонал та спланувати навчальний процес. Для викладачів у документі є детальні рекомендації щодо створення або адаптації навчальних курсів, планування результатів навчання та ефективного оцінювання успішності студентів. Рекомендації доповнені чеклістами, прикладами моделей змішаного навчання, матрицями планування курсів та іншими допоміжними матеріалами, які керівники закладів та викладачі можуть використовувати у процесі підготовки до нового навчального року.

Організація змішаного навчання неможлива без використання платформи електронного навчання, що містить систему управління навчанням LMS. Рекомендації дають чіткі інструкції, як обрати та розгорнути навчальну платформу, а також який інструментарій потрібен для створення навчального контенту.

Проте, незважаючи на зазначені вище заходи, найбільше викликів через запровадження карантину постало безпосередньо перед закладами вищої освіти. Оскільки вони були поставлені в умови швидкого реагування на зміну організації навчального процесу, забезпечення безперервності навчання, а також збереження здоров'я як професорсько-викладацького складу так і студентів.

За закладами вищої освіти було залишено право на самостійне визначення формату організації освітнього процесу, дозволено вносити зміни в загальні та індивідуальні навчальні плани, переносити вивчення певних дисциплін у разі потреби на наступний навчальний рік. Екзамени та заліки дозволено проводити дистанційно у синхронному режимі, але, водночас, єдиний державний кваліфікаційний іспит та атестація докторських ступенів визнані такими, які неможливо складати дистанційно.

Від самого початку переходу закладів вищої освіти на дистанційне навчання в умовах самоізоляції стало зрозумілим, що ця трансформація не відбудеться легко. Кризова ситуація, зазвичай, лиш чіткіше увиразнює давно існуючі проблемні ділянки окремих галузей. Так, одразу проявилася диференціація у викладацькому складі. Викладачі виразно поділилися на тих, хто готовий до нових форматів дистанційної взаємодії з аудиторією, і на тих, кому адаптація давалася важче.

Окрім того, більш видимою стала сама якість і підготовленість лекторів, адже якщо раніше можна було читати лекції "неякісно", а інформація про це практично не поширювалася поза межі лекційної аудиторії і студентського поголосу, то тепер приховати неналежний рівень викладу матеріалу складніше, адже відео з лектором можуть переглядати батьки студентів та інші особи, а, зрештою, воно може бути записане та неодноразово відтворене.

Було зауважено, що вкрай негативний вплив має незацікавленість багатьох викладачів у продовженні роботи на карантині в умовах, коли вищі інстанції не мають змоги пильно контролювати навчальний процес [17]. Додатково це має демотиваційний ефект для викладацького загалу, адже ті викладачі, які намагаються підтримувати навчання на належному рівні, й ті, хто радше імітував свою професійну діяльність, отримували однакову заробітну платню [15].

Іншою проблемою було бажання викладачів уникнути перездач, що виражалося у схильності ставити вищі бали на екзаменах чи заліки “автоматом”. Зрештою, контроль за оцінюванням якості отриманих знань є не легшим, ніж сам процес викладання (при дистанційному письмовому іспиті легше списувати та зловживати іншими аспектами відсутності безпосереднього контролю).

Під час навчання активно почали використовуватися уже відомі давніше месенджери (Viber, Telegram), відеоконференції (MS Teams, ZOOM, Google Meet, Skype), хмарні сховища (Dropbox, Google Drive, Microsoft OneDrive). Переважно ці програми є або повністю безплатні, або ж безкоштовні в обмежених версіях (як наприклад, ZOOM, який для безплатного користування потребував ділити онлайн спілкування на сорокахвилинні відрізки). Досить вдало адаптувалися до онлайн комунікації такі заклади вищої освіти, як Український Католицький Університет у Львові та Національний університет “Києво-Могилянська Академія” у Києві [17].

Фахівці Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського” досить швидко створили окрему платформу для дистанційного навчання, на якій студенти та викладачі цього закладу працювати з різними завданнями [16]. Це новий сервіс, який передбачає формування та генерування електронних відомостей, які дозволять у дистанційному режимі приймати заліки та екзамени. Базовим технологічним середовищем на платформі є Moodle, а також пакет хмарних додатків Google – G Suite for Education. Крім цього, там можна розміщувати відеокурси. Доступ користувачів до цих ресурсів постійно відкритий. Вони дозволяють викладачам проводити лекції, тести та давати завдання, інтерактивно спілкуватися зі студентами в форматі семінарів, відеоконференцій, форумів, чатів і анкетувань.

Потрібно зауважити, що у зв'язку з онлайн навчанням виникли також різноманітні технічні проблеми та проблеми із психо-фізичними можливостями людини. Так, викладачі та студенти зіткнулися з проблемою поганого інтернет-зв'язку чи поперіодичної відсутності електроенергії, недостатньої потужності мобільних телефонів (як засобу, що мав би бути аналогом для повноцінного комп'ютера), втомлюваності студентів, і викладачів, болей у спині та очах тощо [12]. Інколи потреба впровадити онлайн навчання наштовхується на проблему одночасного виходу на зв'язок із викладачами кількох членів сім'ї, що перебувають на самоізоляції. А для цього необхідний певний простір та достатня кількість комп'ютерів чи належних мобільних пристроїв. Зрештою, як зауважують фахівці, робота закладу вищої освіти не повинна базуватися на особистих матеріальних ресурсах викладачів, а забезпечуватися вищим як роботодавцем [10].

Окрім того, на порядку денному постала потреба у розвитку навиків самоорганізації (самодисципліни) та й узагалі здатності студентів до самостійного вивчення значних обсягів навчального матеріалу. Зрештою, цю проблему можна вирішувати комплексно, включаючи у ширший контекст необхідності розвитку “гнучких (м'яких) навиків” (т.зв. soft skills), які повинні дозволити навчатися упродовж цілого життя.

Перехід на дистанційний тип навчання породжує потребу в додатковому часі, адже він потрібний для адаптації до нових умов навчання, для підвищення кваліфікації викладачів, особливо тих, які ще не достатньо опанували “цифрові навички”. Потребує коригування і розробка навантаження викладацького складу під нові потреби [10].

Спостерігаються ще й інші наслідки для вищої освіти від коронавірусного карантину. Так, західні заклади освіти досі приймали до себе значну частину українського студентства, але тепер не мають такої можливості (чимало західних навчальних закладів, орієнтованих на іноземців та залежних у своєму фінансуванні від їхньої платні, взагалі можуть закритися). Натомість українці, що навчалися закордоном здебільшого будуть продовжувати навчання в Україні. Це збільшить кількість абітурієнтів і конкуренцію при вступі та підвищить конкурси в українських закладах вищої освіти [2].

На зміну все частішим мандруванням студентської молоді (як це спостерігалось останніми роками) прийшла інша перевага – університети чи інститути обираються за принципом, “котрий ближчий додому” [12]. Це суттєво послаблює академічну мобільність молоді.

Загалом карантин порушив питання суттєвої трансформації вищої освіти. Частина експертів вважають, що “університет” віджив свою традиційну роль і наголошують на тому, що “зникне університетське навчання як спосіб сформувати професію” [1]. Замість цього університети повинні перетворитися на осередки пошуку та професійної спільноти [1].

В контексті концепції навчання протягом усього життя видається, що карантин пришвидшив появу змішаного навчання. Йдеться як про комбінування онлайн- та офлайн-освіти (фактично, дистанційна та очна форма), так і про створення почергового студіювання – чергування років здобуття знань з роками практичної діяльності (роботи) за спеціальністю.

На думку В. Співаковського цей формат навчання полягає у наступному: “Потрібно, щоб дитина вступала у ВУЗ і вчилася там всього рік. На другий рік вона має піти десь попрацювати і під час роботи зрозуміє, що якихось знань їй бракує. Тому вона піде довчатися далі, можливо навіть не в цьому ВУЗі, можливо онлайн, можливо в іншому місті чи країні [1]”. Хоча, по суті, це нововведення насправді є осучасненою ідеєю давнього середньовічного принципу чергування років властивої науки (“Lehrjahre”) і років мандрівок для здобуття практичних навиків (“Wanderjahre”).

Карантинний період увиразнив потребу у нових якостях освіти. Освіта повинна бути гнучкою (здатною до інноваційності), безперервною (здатною для постійного підвищення компетенцій та самовдосконалення викладачів та студентів) і технологічно забезпеченою [6]. Чим довше у вищій освіті зволікатимуть із запровадженням цих якостей, тим тяжчим і драматичнішим буде перехід до нових умов навчання.

Незалежно від того, як довго триватиме ситуація з пандемією covid-19, очевидними є те, що організація навчання у закладах вищої освіти вже не повернеться у звичний “докарантинний” формат. Тим більше, що

лунають заяви про те, що нові пандемії стануть звичним явищем, яке повторюватиметься з певною регулярністю [11].

Підсумовуючи вищевикладений матеріал, варто зауважити, що не потрібно впадати у крайнощі та робити акцент лише на онлайнній (дистанційній) складовій. Потреба в ній актуалізувалася у зв'язку із надзвичайною ситуацією, що виникла у світі у зв'язку із пандемією COVID-19, але навіть попри нові можливі хвилі цього чи інших захворювань, ймовірно, рано чи пізно людство винайде медичні засоби подолання та запобігання цим хворобам і постійне перебування у вимушеній ізоляції не стане звичним повсякденням.

Тому вважаємо, що доцільно зберегти також суттєві елементи ближчого, офлайнного комунікування у навчальному процесі. Як зауважив А. Длігач, “людина в світі штучного інтелекту для того, щоб залишитись людиною, не має перетворюватись на робота, який працює за алгоритмами. Вона має залишати місце для творчості, пошуку і це все буде вирізняти людину від кіборгів в найближчі десятиріччя” [1]. Пік захоплення онлайн ресурсами на кшталт Coursera минув ще до настання коронавірусної кризи [1].

Зрештою, далеко не у всіх дисциплінах онлайн є ефективним засобом передання знань. Радше потрібно бути готовим до дистанційності та інноваційності на випадок ситуацій, схожих до пандемічного карантину. Після припинення карантину онлайн освіта, очевидно, буде займати більш вагоме місце в навчальному процесі, ніж це було до того. Однак усе навчання не зможе перейти в онлайн. Хоча, безумовно, потрібно постійно експериментувати та розвивати технологічні можливості для різних форм навчання, адже невідомо, з якими кризовими ситуаціями зіткнеться людство у майбутньому.

Висновки. В умовах глобальної невизначеності та у відповідь майбутнім викликам важливим є переосмислення сутності університету, методик і методів викладання, інклюзивність доступу до цифрових можливостей здобуття вищої освіти, запровадження гнучких освітніх траєкторій, збереження фундаментальних цінностей вищої освіти. Змінюючи підходи уряду, політику, планування та програмування на досягнення цілей в галузі освіти та збереження фізичного й психічного здоров'я, можна перетворити виклики в системі освіти на можливість її удосконалення.

Для того, щоб сформувати стійку до майбутніх викликів систему вищої освіти, потрібно тісно співпрацювати всім учасникам освітнього процесу з метою виявлення та оцінки ефективних методів та форм навчання в умовах карантину, а також виявлення ще невирішених проблем та пошуку оптимальних шляхів їхнього розв'язання.

Ця пандемія підкреслила нерівності, які не можна ігнорувати. Важливою, як ніколи раніше, стала підтримка один одного. Назріла необхідність будувати єдину спільноту в освітньому процесі, щоб привернути увагу до того, наскільки важливі для нашого майбутнього є інвестиції в освіту.

Список літератури.

1. Без ВУЗів та традиційних вчителів: як зміниться шкільна та вища освіта після карантину. URL: <http://nrcu.gov.ua/news.html?newsID=93142>.
2. Вища освіта та коронавірус: чи зменшиться кількість абітурієнтів на тлі епідемії. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2020/06/19/pogljad/polityka/vyshha-osvita-ta-koronavirus-chy-zmenshytsya-kilkist-abituriyentiv-tli-epidemiyi>.
3. Зайняте населення за видами економічної діяльності у 2012-2019 роках (КБЕД-2010). URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2014/rp/zn_ed/zn_ed_u/zn_ed_2013_u.htm.
4. Заклади вищої освіти. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/osv_rik/osv_u/vuz_u.html.
5. Кисельова К. Як зміниться освіта після пандемії: 5 прогнозів світових експертів. URL: <https://osvitoria.media/experience/yak-zminytsya-osvita-pislya-pandemiyi-5-prognoziv-svitovyh-ekspertiv/>.
6. Кунічак О. Що відбувається з освітою в умовах карантину? URL: https://biz.ligazakon.net/ua/analytics/194213_shcho-vdbuvatsya-z-osvtoyu-v-umovakh-karantinu.
7. Лист Міністерства освіти і науки України. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/5e721603c49a4682965440.pdfhttps://mon.gov.ua/storage/app/media/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2020/03/11/1_9-154.pdf.
8. Лист Міністерства освіти і науки України. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2020/03/11/1_9-154.pdf.
9. Методичні рекомендації закладам передвищої та вищої освіти з семестрового оцінювання студентів. URL: <https://pon.org.ua/novyny/7892-metodichn-rekomendaciyi-zakladam-peredvischoyi-ta-vischoyi-osviti-z-semestrovogo-osnyuvannya-studentv.html>.
10. Ніколаєв Є. Університет як ресурс. URL: <https://www.skeptic.in.ua/uni-as-resource/>.
11. Нові пандемії можуть відбуватися кожні 20 років. URL: <https://zn.ua/ukr/TECHNOLOGIES/novi-pandemiya-mozhut-vidbuvatisya-kozhni-20-rokiv-bill-geyts-344404.html>.
12. Опацька С. Виживе гнучкіший: антикризовий план для університетів. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2020/04/16/240624/>.
13. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 року № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
14. Рекомендації щодо впровадження змішаного навчання у закладах фахової передвищої та вищої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/rekomendacij-shodo-vprovadzhennya-zmishanogo-navchannya-u-zakladah-fahovoyi-peredvischoyi-ta-vischoyi-osviti>.

15. Совсун І. Шість проблем української вищої освіти, які виявив карантин. URL: <https://osvita.ua/vnz/74767/>.
16. У КПІ створили власну платформу дистанційного навчання, де вже зареєструвалися понад 5 тис студентів. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/u-kpi-stvorili-vlasnu-platformu-distancijnogo-navchannya-de-vzhe-zareyestruvalysya-ponad-5-tis-studentiv>.
17. Яким І. Вирок або нові можливості: як вища освіта в Україні живе на карантині. URL: <https://dyvys.info/2020/05/29/vyrok-abo-novi-mozhlyvosti-yak-vyshha-osvita-v-ukrayini-zhyve-na-karantyni/>.
18. Human Development Indicators. URL: <http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/UKR>.

References.

1. Bez VUZiv ta tradytsiinykh vchyteliv: yak zminytsia shkilna ta vyshcha osvita pislia karantynu (2020), available at: <http://nrcu.gov.ua/news.html?newsID=93142>.
2. Vyshcha osvita ta koronavirus: chy zmenshytsia kilkist abiturientiv na tli epidemii (2020), available at: <https://www.slovoidilo.ua/2020/06/19/pogljad/polityka/vyshha-osvita-ta-koronavirus-chy-zmenshytsya-kilkist-abituriyentiv-tli-epidemii>.
3. The official site of State Statistics Service of Ukraine “Zainiate naselennia za vydamy ekonomichnoi diialnosti u 2012-2019 rokakh (KVED-2010)” (2020), available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2014/rp/zn_ed/zn_ed_u/zn_ed_2013_u.htm.
4. The official site of State Statistics Service of Ukraine “Zaklady vyshchoi osvity” (2020), available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/osv_rik/osv_u/vuz_u.html.
5. Kyselova K. (2020), Yak zminytsia osvita pislia pandemii: 5 prohnosiv svitovykh ekspertiv [How education will change after the pandemic: 5 forecasts of world experts], available at: <https://osvitoria.media/experience/yak-zminytsya-osvita-pislya-pandemii-5-prognosiv-svitovykh-ekspertiv/>.
6. Kunychak O. (2020), Shcho vidbuvaetsia z osvitoiu v umovakh karantynu? [What happens to education in quarantine?], available at: https://biz.ligazakon.net/ua/analytics/194213_shcho-vdbuvatsya-z-osvitoiu-v-umovakh-karantynu.
7. The official site of Ministry of Education and Science of Ukraine “Lyst Ministerstva osvity i nauky Ukrainy” (2020), available at: file:///C:/Users/User/Downloads/5e721603c49a4682965440.pdfhttps://mon.gov.ua/storage/app/media/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2020/03/11/1_9-154.pdf.
8. The official site of Ministry of Education and Science of Ukraine “Lyst Ministerstva osvity i nauky Ukrainy” (2020), available at: https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2020/03/11/1_9-154.pdf.
9. The official site of Ministry of Education and Science of Ukraine “Metodychni rekomendatsii zakladam peredvyshchoi ta vyshchoi osvity z semestrovoho otsiniuvannia studentiv” (2020), available at: <https://pon.org.ua/novyny/7892-metodychn-rekomendacyi-zakladam-peredvischoyi-ta-vischoyi-osviti-z-semestrovogo-ocnyuvannya-studentiv.html>.
10. Nikolaiev Ye. (2020), Universytet yak resurs [University as a resource], available at: <https://www.skeptic.in.ua/uni-as-resource/>.
11. Novi pandemii mozhut vidbuvatsia kozhni 20 rokiv (2020), available at: <https://zn.ua/ukr/TECHNOLOGIES/novi-pandemii-mozhut-vidbuvatsia-kozhni-20-rokiv-bill-geyts-344404.html>.
12. Opatska S. (2020), Vyzhyve hnuchkishi: antykryzovyi plan dlia universytetiv [More flexible will survive: an anti-crisis plan for universities], available at: <https://life.pravda.com.ua/columns/2020/04/16/240624/>.
13. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), The Law of Ukraine “About higher education”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
14. The official site of Ministry of Education and Science of Ukraine “Rekomendatsii shchodo vprovadzhennia zmishanoho navchannia u zakladakh fakhovoi peredvyshchoi ta vyshchoi osvity” (2020), available at: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/rekomendacij-shodo-vprovadzhennya-zmishanogo-navchannya-u-zakladah-fahovoyi-peredvischoyi-ta-vischoyi-osviti>.
15. Sovsun I. (2020), Shist problem ukrainskoi vyshchoi osvity, yakii vyiavyv karantyn [Six problems of Ukrainian higher education identified by quarantine], available at: <https://osvita.ua/vnz/74767/>.
16. The official site of Ministry of Education and Science of Ukraine “U KPI stvorily vlasnu platformu dystantsiinoho navchannia, de vzhe zareiestruvalysia ponad 5 tys studentiv” (2020), available at: <https://mon.gov.ua/ua/news/u-kpi-stvorili-vlasnu-platformu-distancijnogo-navchannya-de-vzhe-zareyestruvalysya-ponad-5-tis-studentiv>.
17. Yakym I. (2020), Vyrok abo novi mozhlyvosti: yak vyshcha osvita v Ukraini zhyve na karantyni [Sentence or new opportunities: how higher education in Ukraine lives in quarantine], available at: <https://dyvys.info/2020/05/29/vyrok-abo-novi-mozhlyvosti-yak-vyshha-osvita-v-ukrayini-zhyve-na-karantyni/>.
18. The official site of United Nations development programme “Human Development Indicators” (2020), available at: <http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/UKR>.